

ΤΟΥΡΚΙΑ:

πέρα από μια ακόμη «ενδημική κρίση»

Σωτήρης Ρούσσος*

Η σφαγή της Άγκυρας δείχνει με τον πιο βάρβαρο αλλά σαφή τρόπο την περιδίνηση στην οποία έχει περιέλθει η Τουρκία τα τελευταία τρία χρόνια. Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι ανά εικοσαετία σχεδόν (δεκαετίες 1970, 1990 και αυτή που διανύουμε) η γείτων βρίσκεται σε «κρίση», που πια μοιάζει ενδημική. Κάθε φορά η μετακεμαλική Τουρκία είχε να αναμετρηθεί με τρεις βασικές προκλήσεις: την σχέση του κράτους με την οικονομία, την σχέση του τουρκικού εθνικισμού με το κουρδικό στοιχείο και τέλος την σχέση του κράτους με το Ισλάμ. Καμία ίσως από τις προηγούμενες κρίσεις δεν επηρεαζόταν τόσο από το περιφερειακό ισοζύγιο ισχύος όσο αυτή και σε καμία από τις προηγούμενες οι υπερδυνάμεις δεν είχαν τόσο λίγη δυνατότητα παρέμβασης όσο σήμερα.

* Αναπληρωτής Καθηγητής και επιστημονικός υπεύθυνος του Κέντρου Μεσογειακών, Μεσανατολικών & Ισλαμικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Ζούμε μια εποχή που παρά την υπεροπλία της η μοναδική υπερδύναμη δεν μπορεί να επιβληθεί σε ισχυρούς, κάποιες φορές ηγεμονικούς, περιφερειακούς παίκτες. Οι παίκτες αυτοί όπως η Κίνα, η Ρωσία, η Ινδία, η Γερμανία αλλά και η Τουρκία το Ιράν, η Βραζιλία και η Νότιος Αφρική αποκτούν μια αυξανόμενη αυτονομία κινήσεων σε σχέση με τις στρατηγικές επιδιώξεις των ΗΠΑ χωρίς βέβαια να αμφισβητούν το πλανητικό πρωτείο τους.

Σε αυτό το περιβάλλον, η τουρκική κρίση θα πρέπει να αναλυθεί με γνώμονα τέσσερα βασικά στοιχεία. Πρώτον, την ανταπόκριση του μετακεμαλικού κράτους στις τρεις βασικές προκλήσεις που αναφέραμε, δεύτερον, τη θέση της Τουρκίας στην περιφέρειά της, δηλαδή την ευρύτερη Μέση Ανατολή, τρίτον, τις σχέσεις της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση και τέταρτον την θέση της στον ενεργειακό χάρτη.

Η πολιτική ηγεμονία του Ερντογάν και του ΑΚΡ έβγαλε την Τουρκία από την κρίση της δεκαετίας του 1990. Εφαρμόζοντας ένα νεοφιλελεύθερο μοντέλο αμφισβήτησε την κυριαρχία του στρατού και της κεμαλικής κοσμικής ελίτ στην οικονομική σφαίρα και ανέδειξε νέες δυναμικές οικονομικές ελίτ που προέρχονταν από τον ισλαμικό ευσεβισμό. Το μοντέλο αυτό στηρίχθηκε στην σκληρή εκμετάλλευση ενός πολυάριθμου φτηνού εργατικού δυναμικού που πρόσφερε η εσωτερική μετανάστευση και ο δημογραφικός δυναμισμός της χώρας.

Την ίδια στιγμή η συμμαχία του ΑΚΡ με το κίνημα του Φετουλλάχ Γκιουλέν, οικονομικά πανίσχυρο και με την επιρροή του να απλώνεται σε πολλές χώρες, έδωσε την δυνατότητα στο πολιτικό Ισλάμ να καταλάβει κεντρική θέση στην τουρκική κοινωνία και τα ΜΜΕ. Το καθεστώς Ερντογάν-ΑΚΡ «εισέβαλε» σε κρίσιμους τομείς του τουρκικού κράτους, τον στρατό και την δικαιοσύνη και απέκτησε ισχυρές προσβάσεις σε αυτό που αποκαλείται «βαθύ κράτος». Τέλος, η πολιτική Ερντογάν προς το κουρδικό στοιχείο βασίστηκε κυρίως στην εκμετάλλευση των συντηρητικών κουρδικών στρωμάτων της περιφέρειας και του ευσεβιστικού Ισλάμ τους. Η «ειρηνευτική διαδικασία» που ξεκίνησε με το ΡΚΚ του έδωσε τον αναγκαίο πολιτικό χώρο και χρόνο για αυτόν τον προσεταιρισμό.

Σήμερα τα δεδομένα έχουν αλλάξει άρδην στα πεδία και των τριών προκλήσεων. Η προσπάθεια του μεταμοντέρνου ερντογανικού δεσποτισμού να ελέγξει ασφυκτικά το χαλαρό και αυτόνομο διεθνές δίκτυο οργανώσεων του κινήματος του Φετουλλάχ Γκιουλέν οδήγησε στην κατάρρευση της συμμαχίας του ΑΚΡ με το κίνημα αυτό. Ο αυτοεξόριστος ηγέτης του θεωρείται πια απόλυτος εχθρός για το καθεστώς Ερντογάν. Η οικονομική ανάπτυξη έχει επιβραδυνθεί και ήδη είναι φανερό οι «φούσκες» κυρίως στις κατασκευές και την αγορά γης πλήττοντας ιδιαίτερα τα νεόπλουτα μεσοστρώματα του ισλαμικού ευσεβισμού και θέτοντας σε αμφισβήτηση την νεοφιλελεύθερη οικονομική συνταγή. Οι αποκαλύψεις για διαφθορά τραυματίζουν ανεπανόρθωτα το ηθικό πλεονέκτημα των ισλαμιστών έναντι των κεμαλικών στοιχείων στο στρατό και το δικαστικό σώμα. Ο συριακός εμφύλιος και η κλιμάκωση των συγκρούσεων με το ΡΚΚ αναβαθμίζουν ιδιαίτερα τον ρόλο του στρατού. Η κατάρρευση της Συρίας και η δημιουργία μιας αυτόνομης κουρδικής ζώνης στα βορειοανατολικά αυτής της χώρας επαναφέρει το κουρδικό ως ζήτημα ασφάλειας της Τουρκίας ιδιαίτερα αν σκεφτεί κανείς ότι το ΡΥΔ-ΥΡΓ των Κούρδων της Συρίας και το ΡΚΚ αποτελούν πολιτικοστρατιωτικά συγκοινωνούντα δοχεία.

Στο περιφερειακό επίπεδο ο συριακός εμφύλιος και ιδίως η μετατροπή του σε μια αδυσώπητη περιφερειακή σύγκρουση μεταξύ Ιράν και Σαουδική Αραβίας εξουδετέρωσε την στρατηγική των Νταβούτογλου-Ερντογάν να μετατρέψουν την Τουρκία σε ηγετική οικονομική δύναμη και το πολιτικό Ισλάμ του ΑΚΡ σε πολιτικό μοντέλο στη Μέση Ανατολή. Η Τουρκία είδε ωστόσο δύο σημαντικές ευκαιρίες στον συριακό εμφύλιο: πρώτον, την επικράτηση στην Συρία μιας μετριοπαθούς ισλαμιστικής κυβέρνησης σουνιτών μουσουλμάνων (που είναι η πλειονότητα του πληθυσμού της Συρίας) υπό την επιρροή της Άγκυρας και, δεύτερον, την συντριβή της κουρδικής αυτονομίας στη βορειοανατολική Συρία μέσω της έμμεσης ενδυνάμωσης των τζιχαντιστικών οργανώσεων. Προς το παρόν αποτυγχάνει και στους δύο στόχους. Η αμερικανική μάστιγα στήριξη των Κούρδων της Συρίας δημιούργησε μεγαλύτερη ανασφάλεια στην Άγκυρα και την ώθησε στην κλιμάκωση της στρατιωτικής καταστολής

των Κούρδων της Τουρκίας. Η Τουρκία πληρώνει σε μεγάλο βαθμό την υπερβολική επίδειξη αυτονομίας έναντι των ΗΠΑ και έχει χάσει κάθε εμπιστοσύνη στην Ουάσιγκτον.

Η θέση της θα γίνεται δυσχερέστερη μετά την ρωσική επέμβαση. Οι Ρώσοι φαίνεται ότι δεν χτυπούν το Ισλαμικό Κράτος αλλά άλλες οργανώσεις της συριακής αντιπολίτευσης, τις οποίες η Τουρκία επηρέαζε και έτσι διατηρούσε μια προνομιακή θέση στο συριακό παιχνίδι. Με την εξουδετέρωση αυτών των ομάδων οι Ρώσοι και οι Ιρανοί θα «καθαρίσουν» το πεδίο και θα θέσουν την διεθνή κοινότητα μπροστά σε ένα καθαρό δίλημμα: ένας «μεταρρυθμισμένος» Άσαντ ή το Ισλαμικό Κράτος; Εκεί η θέση της Τουρκίας θα είναι πολύ δύσκολη και τα περιθώρια ελιγμών πολύ στενά ιδιαίτερα αν το Κουρδικό παραμείνει ανοικτό.

Η Τουρκία όμως, προικισμένη με την γεωπολιτική της θέση είναι δυνατόν να παίξει σε πολλά επίπεδα. Η συζήτηση με την ΕΕ για το προσφυγικό αναδεικνύει και πάλι την παλαιά τουρκική και ευρω-νατοϊκή αφήγηση για την Τουρκία ως το τελευταίο, ακρότατο προπύργιο του δυτικού-νατοϊκού κόσμου απέναντι στο «μεσανατολικό χάος» που πρέπει να ενισχυθεί με κάθε τρόπο. Για την Τουρκία αυτή η εξέλιξη ανοίγει δύο ευκαιρίες: πρώτον επαναφέρει με την στήριξη, για πρώτη φορά, της ΕΕ και της ίδιας της Επιτροπής τα ζητήματα συνδιοίκησης του Αιγαίου και, δεύτερον, θέτει τις βάσεις για το άνοιγμα μιας νέας πολιτικής διαπραγματεύσεως για προνομιακή σχέση με την ΕΕ (δεν την ενδιαφέρει η ένταξη). Το πρώτο ζήτημα δεν τελείωσε βέβαια με μια ανακοίνωση του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, ούτε καν με τα συμπεράσματα της Συνόδου Κορυφής. Είναι προφανές ότι η εκβιαζόμενη από τους δανειστές Ελλάδα θεωρείται χώρα μειωμένης και κυρίως «εύπλαστης» κυριαρχίας, η οποία δύναται να πάρει μορφές συμβατές με τα συμφέροντα των ηγεμονικών δυνάμεων της Ε.Ε.

Η κλιμάκωση των στρατιωτικών συγκρούσεων με το ΡΚΚ και η έκρυθμη κατάσταση που δημιουργούν οι εξελίξεις στη Συρία και στο Ιράκ προκαλούν ιδιαίτερη ανησυχία για την δυνατότητα της Τουρκίας να αποτελέσει εναλλακτική οδό διέλευσης ενεργειακών πόρων από το Αζερμπαϊτζάν και τη Ρωσία στην περίπτωση που η ουκρανική κρίση κλιμακωθεί περαιτέρω. Σχεδιασμοί και έργα δεκάδων δισεκατομμυρίων δολαρίων βρίσκονται εν αναμονή των εξελίξεων και της αποκατάστασης ενός κλίματος ασφάλειας στην χώρα. Και όλα αυτά σε μια στιγμή που η είσοδος του Ιράν στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια αγορά ενέργειας μετά την άρση των κυρώσεων θα μπορούσε να μεταβάλλει την Τουρκία σε ένα από τα μεγαλύτερα πεδία διέλευσης ενέργειας στον κόσμο.

Απέναντι σε αυτές τις εξελίξεις και την δυναμική που δημιουργούν το καθεστώς είχε δύο επιλογές ιδιαίτερα μετά την συνταρακτική για την τουρκική κοινοβουλευτική ιστορία είσοδο του Δημοκρατικού Κόμματος των Λαών (HDP), δηλαδή της συμμαχίας του κουρδικού κινήματος και μεγάλου μέρους της τουρκικής Αριστεράς στην τουρκική Εθνοσυνέλευση. Η μία επιλογή θα ήταν να συμμαχήσει με το κόμμα αυτό και να οδηγήσει την Τουρκία σε μια δημοκρατική και πλουραλιστική διέξοδο που θα μπορούσε να αποτελέσει και πραγματικό πρότυπο για χώρες με εθνοθρησκευτικές κοινότητες και ανταγωνισμούς, όπως η Συρία και το Ιράκ. Η άλλη ήταν αυτή που ακολούθησε, δηλαδή η ραγδαία ώσμωση του με τις συμπεριφορές των κεμαλικών ελίτ και η φοβική στήριξη του στην καταστολή, στην κλιμάκωση των στρατιωτικών επιχειρήσεων κατά του κουρδικού στοιχείου και στο «βαθύ κράτος». Παλαιότερα αυτή η επιλογή ήταν επαρκής για τη διατήρηση του εσωτερικού status quo. Με την σημερινή κατάρρευση του κράτους σε Συρία και Ιράκ τα πράγματα περιπλέκονται. Όμως, για ένα κοινωνικά συντηρητικό και οικονομικά νεοφιλελεύθερο κόμμα όπως το AKP και για μια προσωπικότητα ενσάρκωση του μεταμοντέρνου δεσποτισμού όπως ο Ερντογάν, η πρώτη επιλογή δυστυχώς δεν υπήρξε ποτέ.

Το κείμενο αυτό δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Ο Δρόμος της Αριστεράς» στις 17 Οκτωβρίου 2015